

Kestävyyspaneelin lausunto tulevaisuusvaliokunnalle 13.5.2022

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta (TuV) järjestää Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen Helsingissä 12.–13.10.2022. Tämä lausunto sisältää Kestävyyspaneelin edustajien ehdotukset aiheiksi, joita eri maiden tulevaisuusvaliokuntien kannattaisi yhdessä käsitellä. Aiheet on esitetty kysymysmuodossa ja perusteltu lyhyesti. Viisi kiinnostavaksi identifioitua kysymystä on valikoitu kestävyystieteiden näkökulmasta pyrkien huomioimaan aihepiirien kattavuus, ajankohtaisuus nykyhetken päätöksenteon kannalta sekä muutosvoimaisuus kestävän tulevaisuuden saavuttamiseksi. Kysymysten kokoamiseen ovat osallistuneet Kestävyyspaneelin koordinaatiosta Jari Lyytimäki, Nina Janasik ja Katriina Soini. Paneelin jäsenistä kokoamiseen ovat osallistuneet Eeva Furman, Katriina Siivonen, Mikko Mönkkönen ja Lassi Linnanen. Kysymykset pohjautuvat vahvasti Kestävyyspaneelin aiempiin kannanottoihin ja julkaisuihin, joista oleelliset ovat mainittu alaviitteissä.

Millaista tietämystä tarvitaan kestävän tulevaisuuden luomisessa?

Kestävyyssmurroksen toteuttaminen on tärkein ihmiskunnan tulevaisuuskysymys. Voimme päästä kestävään tulevaisuuteen monia ja eri tavoin mutkittavia reittejä pitkin. Lisäksi voimme edetä valitsemallamme kulkuväylällä erityyppisten välineiden avulla. Parhaita reittiä ja kulkuvälinettä ei ole välttämättä mahdollista tunnistaa etukäteen. Suunnituksessa on kuitenkin sitä helpompi onnistua, mitä kattavampaan ja luotettavampaan tietoon tiekartta perustuu. Paras tapa tuottaa luotettavaa tietoa on tutkimus, mutta tutkimustietoon ja sen käyttökelpoisuuteen päätöksenteossa liittyy paljon rajoitteita. Yksi keskeinen haaste on eri ilmiöiden ja kehityskulkujen välisten yhteisvaikutusten huomiointi, joka ei onnistu liian tarkasti rajattujen tutkimuskysymysten ja toisistaan eriytyneiden tieteenalojen kautta. Kestävän tulevaisuuden edellytys on tieteidenvälinen tieto eri systeemien ja toimijoiden yhteisvaikutuksista. Tähän voidaan päästä esimerkiksi systeemisellä, tieteidenvälisellä tutkimuksella tai arvioinneilla, joissa tutkijat kollektiivisesti yhdistävät laajaa tietopohjaa synteeseiksi.¹ Lisäksi tarvitaan tieteellisen tiedon yhdistämistä muuhun tietämykseen, esimerkiksi kokeilujen avulla ja aktiivista kansalaistoimintaa tukemalla.

Kestävyyspaneeli on yhdessä eri tutkimushankkeiden kanssa tehnyt seuraavia huomioita kestävyysmurrosta koskevista tietotarpeista:²

- Erityistä huomiota kannattaa kiinnittää erilaisten kestävyystavoitteiden välisiin vuorovaikutuksiin siten, että mahdolliset ratkaisujen myönteiset yhteisvaikutukset löydetään ja maksimoidaan.
- Ongelmat ja ehdotetut ratkaisut ovat liian usein eri mittakaavassa: on paljon hyviä aloitteita, mutta järjestelmien rakenteissa on isoja valuvikoja, jotka estävät kestävyystavoitteiden valtavirtaistumisen.
- Kestävyyssmurroksen orkestrointi ja johtaminen edellyttävät nykyistä systemaattisempia suunnitelmia vallankäytöstä, vastuusta, kannusteista, voimaannuttamisesta ja uusien kyvykkyyksien

¹ Furman, E., Siivonen, K., Linnanen, L., Halme, M., Jaakkola, J., Mönkkönen, M., Saari, J., Salonen, A. O., Toivonen, T., Tolvanen, A., Soini, K., Schönach P., Lyytimäki, J. (2020). Kuusi polkua kestävyteen: evästyksen systemisen kestävyysmurroksen edistämiseksi Suomessa. Kestävyyspaneeli, Luonnonvarakeskus, Suomen ympäristökeskus & Helsingin yliopiston kestävyystieteen instituutti. https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2020/02/Kuusi-polkua-kestavyteen_julkaisu2020.pdf

² Apajalahti E-L., Lammensalo L., Lyytimäki J., Soini K. (toim.) (2021). Kuuden polun kestävyysmurrokset: tabuista toimintaan. Kestävyyspaneeli, Helsinki. <https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2021/10/Kuuden-polun-kestavyysmurrokset-tabuista-toimintaan.pdf>

rakentamisesta kestävyystavoitteiden toteuttamiseksi. Kaikkia tarvitaan kestävyysmurroksen edistämiseksi.

- Läpinäkyvyyden puute niin päätöksenteossa kuin haittojen ja ulkoishyötyjen hinnoittelussa vaikeuttaa tietoon perustuvien, reilujen ja pitkäjänteisten päätösten tekoa ja toteutusta.
- Kestävyysmurrosta koskevaa ymmärrystä parantavan tiedontuotannon edellytykset tulee turvata riittävällä ja pitkäjänteisellä rahoituksella.

Miten tunnistamme ja korjaamme muutosharhat?

Moniin tulevaisuutta koskeviin käsityksiin liittyy harhaanjohtavia oletuksia. Ne voivat koskea esimerkiksi odotettavissa olevien muutosten todennäköisyyttä tai ominaislaatua, muutosten taustatekijöitä, syitä ja seurauksia tai muutosten hallintakeinoja. Kaikkiin näihin voi liittyä virheitä, väärinkäsityksiä, puutteellisuuksia ja harhoja. Jos harhaanjohtavat oletukset ovat kulttuurisesti syvään juurtuneita, niitä on vaikea tunnistaa ja korvata kattavammalla ja luotettavammalla tiedolla. Tällaisia muutosharhoja ovat esimerkiksi jatkuvuusharha, irtikytken illuusio ja hankaluusharha.³

Jatkuvuusharhassa rakennetaan huomista eilisen kehityksen saumattomaksi jatkumoksi, eikä järki ja tunne anna tilaa radikaalisti muunlaisille tulevaisuuksille. Tämä on ongelmallista maailmassa, jossa muutoksia voimistavat globaalien keskinäisriippuvuuksien arvaamattomuudet, uudet teknologiat sekä ilmastokriisin ja luontokadon riskit. Aiemmin vallinneet toiminnan reunaehdot muuttuvat ja voivat murentua perinpohjaisesti. Jatkuvuusharhaa ruokkii myös ajatusmalli erilaisten tulevaisuuksien epärealistisuudesta, vaikka on varmaa, että tulevaisuus tulee joka tapauksessa olemaan toisenlainen kuin nykyisyys.

Jatkuvuusharhaan liittyy myös irtikytken illuusio eli kuvitelma siitä, että pystymme samanaikaisesti kasvattamaan taloutta ja pienentämään ympäristön kuormitusta. Tutkimusnäytön perusteella bruttokansantuotteella mitatun talouskasvun irtikytkeä ympäristökuormituksen kasvusta ei ole mahdollista saavuttaa. Lisähaasteena on nykymallinen tuotannon haittojen ulkoistaminen ulkomaille, mikä synnyttää ylioptimismia esimerkiksi ilmastopäästöjen vähenemisestä ja vihreän siirtymän toteuttamisesta Suomessa. Samalla kun yhteiskunnallinen paine vihreään siirtymään kasvaa, sen tosiasiallinen merkitys uudistuksia suuntaavana tekijänä laahaa jäljessä ja näyttäytyy tässä hetkessä pienenä.

Hankaluusharha on yleinen ensivaikutelma kestävään tulevaisuuteen johtavasta yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta murroksesta korostetun vaikeana ja hallitsemattomasti toisiinsa kytkeytyvien haasteiden hankalana kimpuna. Hankaluusharhan narratiiviin liittyy usein ajatus nykyisistä saavutuksista ja tulevaisuuden odotuksista luopumisesta. Tarvitaan karttuvan kestävyystiedon merkityksellistämistä uudenlaisiksi ajattelu- ja toimintatavoiksi. Vaihtoehtoisen narratiivin mukaan kestävyysmurros voidaan nähdä yhteistyöllä hallittavissa olevana, elämää rikastavana ja sujuvana siirtymänä kohti uusia ja kokonaisuudessaan kestäviä, planetaarisiin rajoihin asettuvia käytäntöjä.

Tarvitsemme parempaa kykyä ymmärtää polkuriippuvuudet, tunnistaa muutosten luonnetta ja tuottaa tavoitteellista, ihmisen ja luonnon hyvinvointia tukevaa muutosta epävarmassa maailmassa. Tulevaisuustietoisuuden vahvistamisella voidaan luoda ymmärrystä vaihtoehtoisista tulevaisuuksista, kykyä systeemiseen ajatteluun, toimijuutta muutosten hallitsemiseksi ja huolenpitoa toisista. Esimerkiksi digitalisaation myötä syntyy ennakoimattomia hallinnan haasteita, mutta myös oivaltavia uusia käytäntöjä ja toimijoiden uudelleen rooliutumista kestävyysmurroksessa. Kompleksisen kokonaisuuden hallinnassa tarvitaan ymmärrystä muutostoimien haitallisten sivuvaikutusten torjunnasta ja odottamattomien hyötyjen

³ Furman Eeva, Katriina Siivonen, Lassi Linnanen, Minna Halme, Jouni J.K. Jaakkola, Mikko Mönkkönen, Juho Saari, Arto O. Salonen, Tuuli Toivonen, Anne Tolvanen, Jari Lyytimäki, Katriina Soini, Eeva-Lotta Apajalahti & Linda Lammensalo (2022). Myönteinen tulevaisuus Suomelle. Kestävyyspaneeli, Helsinki. [Ilmestyy kesäkuussa 2022]

maksimoinnista. Miten vastuut ja yhteistyö rakennetaan tulevaisuustietoisuuden vahvistamiseksi sekä nopeasti että pitkällä aikavälillä?

Miten opimme ottamaan opiksemme kriiseistä?

Yhteiskunnat kohtaavat toistuvasti kriisejä, joihin reagoidaan enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Kiinasta vuonna 2019 influenssaepidemiana alkanut ja nopeasti pandemiaksi muuttunut covid-19 ilmentää kouriintuntuvasti eri yhteiskuntien erilaisia kyvykkyyksiä kriisien hallintaan. Covid-19-pandemiassa näkyi myös globaalitason kyvyttömyyttä ongelman ehkäisyyn silloinkin, kun ongelma on helposti ennakoitavissa. Tutkimusperustaista tietoa uusien eläinvälitteisten tautien riskeistä on ollut runsaasti saatavilla ja 2000-luvulla on kohdattu useita konkreettisia varoittavia esimerkkejä uusista herkästi leviävistä taudeista.⁴ Oppia on ollut mahdollista ammentaa myös historiallisista esimerkeistä, kuten isorokon hävittämiseen vaadituista toimista tai yli sata vuotta sitten Yhdysvalloista maailmanvalloitukseen lähteneestä, espanjantaudiksi nimetystä influenssasta, joka levisi ensimmäisen maailmansodan siivittämänä. Nykymaailmassa ihmisiä on miltei kuusi miljardia enemmän kuin espanjantaudin aikaan ja vilkas kansainvälinen liikenne mahdollistaa taudinaiheuttajien helpon siirtymisen tunneissa mantereelta toiselle.

Covid-19-pandemian synty kaikesta infektioautien hallintaa koskevasta tietämyksestä huolimatta voidaan nähdä oireena nykyisten sosioekonomisten systeemien haavoittuvuudesta ja kriisialttiudesta. Se herättää kysymyksen yhteiskuntien toimintaa ohjaavista paradigmoista, erityisesti lyhytjänteisestä tehokkuusajattelusta ja taloudellisen edun kapea-alaisesta tavoittelusta yhteiskuntien pitkäjänteisen resilienssin kehittämisen kustannuksella.⁵ Vaikka pandemian käsittelyssä nähtiin monia oivaltavia toimintatapoja niin kansallisesti kuin kansainvälisesti ja sekä systeemisesti että yksittäisinä ratkaisuin, kokonaisuudessaan pandemia voidaan kuitenkin nähdä ”synkkänä kenraaliharjoituksena” kertaluokkaa syvällisempien ongelmien ratkaisuyrityksille. Näitä ovat esimerkiksi ilmaston kuumentumisen kiihtyminen, elonkirjon raju hupeneminen, helposti hyödynnettävien luonnonvarojen ehtyminen, alueellisten konfliktien aiheuttamat globaalit ruoka- ja turvallisuuskriisit sekä yhteiskunnallista luottamusta horjuttava ihmisten eriarvoistuminen niin varallisuuden, hyvinvoinnin kuin toimintamahdollisuuksien osalta. Ihmiskunta tarvitsee sekä kykyä että halua oppia menneistä, meneillään olevista ja ennakoituista kriiseistä. Keskeistä on tunnistaa ne oletukset, toimintatavat ja toimintaa ohjaavat rakenteet, jotka erityisesti altistavat yhteiskuntaa tulevaisuuden kriiseille. Toisaalta kriisit tulisi nähdä myös mahdollisuuksina uudistaa rakenteita ja toimintatapoja, jotka ylläpitävät kestäväntä resilienssiä.

Kannattaisiko kestäväen kehityksen politiikka ja tulevaisuustyö integroida yhteen?

Suomessa on valtiotasolla vahvat perinteet sekä kestäväen kehityksen politiikan edistämässä että tulevaisuustyössä. Osoitus tästä on esimerkiksi eduskunnan kestäväen kehityksen valiokunnan ja tulevaisuusvaliokunnan jo varhain alkanut, vakiintunut ja maailman mitassa urauurtava työ. Kummankin politiikka-alueen yhteiskunnallinen painoarvo on kuitenkin jäänyt vähäiseksi verrattuna vaikkapa talouspolitiikkaan. Käytännön päätöksenteossa ajallisesti kauas tähtäävä tulevaisuuspolitiikka jää herkästi akuutteina pidettyjen huolien varjoon ja laaja-alaiset kestävyystavoitteet spesifien kysymysten varjoon.

Kestäväen kehityksen politiikan painoarvoa lisää YK-johtoinen kansainvälinen kestäväen kehityksen tavoitteenasettelu, jossa on myös vahva tulevaisuusulottuvuus. Esimerkiksi Suomi on sitoutunut kansainväliseen kestäväen kehityksen toimintaohjelmaan (Agenda 2030) ja tavoitteisiin (Sustainable

⁴ Esim. MERS, SARS, sikainfluenssa, Zika-virus.

⁵ Halme Minna, Furman Eeva, Apajalahti Eeva-Lotta, Jaakkola Jouni, Linnanen Lassi, Lyytimäki Jari, Mönkkönen Mikko, Salonen Arto O., Soini Katriina, Siivonen Katriina, Toivonen Tuuli, Tolvanen Anne (2021). From efficiency to resilience: systemic change towards sustainability after COVID-19 pandemic. In: Böhm Steffen & Sullivan Sian (Eds.) Negotiating Climate Change in Crisis. Open Book Publishers, Cambridge, UK. Pp. 13-24. <https://doi.org/10.11647/OBP.0265>

Development Goals). Käytännössä nämä tavoitteet jäävät kuitenkin alisteisiksi kansalliselle päätöksenteolle, eli niitä toteutetaan pontevimmin silloin kun ne ovat samansuuntaisia kansallisten prioriteettien kanssa. Kansainvälisten kestävyystavoitteiden toteuttamatta jättämistä ei myöskään ole tehoavasti sanktioitu.

Sekä kestävä kehityksen politiikka että tulevaisuuspolitiikka tähtäävät pitkälle aikavälille hyvinvoinnin varmistavan tulevaisuuden rakentamiseen. Niiden haasteena on päästä asemaan, jossa ne aidosti luovat perustan kaikelle muulle päätöksenteolle. Tällainen kokonaisvaltainen päätösten perusta jää herkästi näkymättömiin, kun päätöksiä tehdään kapea-alaisempiin sektoreihin keskittyen ja kunkin sektorin omista lähtökohdista. Onkin aihetta kysyä, tulisiko kestävyys- ja tulevaisuustyö yhdistää yhdeksi kokonaisuudeksi? Olisiko tällainen integroitu kestävä tulevaisuuspolitiikka yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisempaa kuin erikseen toteutettava kestävyys- ja tulevaisuustyö?

Parhaimmillaan kyse voisi olla synergiaa tuottavasta symbioosista, jossa kokonaisuus olisi enemmän kuin osiensa summa. Esimerkiksi kestävä kehityksen vahvan indikaattoriseurannan integrointi tulevaisuuden skenarointiin tarjoaa mahdollisuuksia kokonaisvaltaiseen, vakuuttavaan ja vaikuttavaan päätöksenteon tietopohjaiseen tukemiseen. Toisaalta on mahdollista, että näiden politiikka-alueiden yhdistäminen vähentäisi niiden yhteenlaskettua yhteiskunnallista painoarvoa, varsinkin Suomen kaltaisissa maissa, joissa tulevaisuus- ja kestävyystyöllä on jo oma vakiintunut asema. Muissa maissa integrointi voisi tässäkin tapauksessa olla järkevä lähtökohta.

Miten kestävyys ja resilienssi nousevat vakavasti otetuksi tavoitteeksi?

Kestävyydessä talouden ja yhteiskunnan toiminnan perustana on planeetan rajojen tinkimätön kunnioittaminen. Yhteiskunnan tehtävänä on jakaa vaurautta ja toimintamahdollisuuksia niin, ettei planeetan systeemin kyky tuottaa kaikille ihmisille hyvinvointia vaarannu. Ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta määrittää kuitenkin nykyajan yhteiskunnassa syvä dilemma.⁶ Yksilötasolla ihminen voi olla erkaantunut luonnosta ja yhteiskunnan rakenteet ohjaavat häntä yhä kauemmas luontoympäristöstä. Toisaalta yksilöt ovat yhä edelleen täysin riippuvaisia sosio-ekologisesta järjestelmästä, jonka varaan heidän hyvinvointinsa rakentuu. Tätä riippuvaisuutta on vaikea paeta, sillä riskinä on, että mitä enemmän taloudellista turvallisuutta maksimoidaan, sitä enemmän sosio-ekologinen turvallisuus vaarantuu ja hupenee. Yksilötason hyvinvoinnilla ja turvallisuudella ei kuitenkaan ole suoraa ja itsestään selvää linkitystä yhteisöjen sosio-ekologiseen eli järjestelmätason turvallisuuteen. Kestävä ja resilientin tulevaisuuden on sisällettävä ainakin jonkinlainen toimiva ratkaisu yksilötason ja kollektiivisen tason väliseen jännitteeseen.

Resilientin kestävyden rakentamisessa keskeinen tulevaisuuden haaste on myös varautuminen mustiin joutseniin, eli tapahtumiin, jota emme ole osanneet ennakoida. Epätodennäköisiinkin kehityskulkuihin on osattava suhtautua vakavasti. Pelkkä määrällinen riskinarviointi ei tässä riitä. Kulttuurin ja taiteen avulla voidaan 1) tukea ihmisten muutoskestävyyttä eli sosio-kulttuurillista resilienssiä, 2) havahtumista muutostarpeeseen ja 3) aktiivista muutoksen ja kestävyysmurroksen rakentamista yhteisluomalla uusia, planetaarisiin rajoihin merkityksellistettyjä käytänteitä.⁷

Ehdotammekin lopuksi, että yksi tapa nostaa resilienssi kestävyys vakavasti otetuksi tavoitteeksi on tarkastella sitä käsitteen *tulevaisuusresilienssi* yhteydessä. Tällä käsitteellä tarkoitetaan ei niinkään jonkin tietyn sosio-ekologisen järjestelmän itsensä, vaan sen *strategisen hallinnan resilienssiä*. Se on siis

⁶ Paloniitty, T., N. Janasik, J. Levänen, L. Linnanen, I. Mustalahti, L. Peltonen. Kestävyysmurros ja rakenteet. Teoksessa: Halonen Tarja, Korhonen-Kurki Kaisa, Niemelä Jari, Pietikäinen Janna (toim.). Kestävyyden avaimet: Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo. Gaudeamus, Helsinki. [ilmestyy syksyllä 2022]

⁷ Siivonen, K., Cantell, H., Ihanainen-Rokio, O., Kurenlahti, M., Laakso, S., Latvala-Harvilahti, P., Pietikäinen, J., Salonen, A. O., Kestävyysmurroksen keinot. Teoksessa: Halonen Tarja, Korhonen-Kurki Kaisa, Niemelä Jari, Pietikäinen Janna (toim.). Kestävyyden avaimet: Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo. Gaudeamus, Helsinki. [ilmestyy syksyllä 2022]

hyytymättömyyttä ja vankkumattomuutta yllätysten edessä, niin sosio-ekologisten kuin sosio-kulttuurillistenkin.⁸ Tulevaisuusresilienssi on näin ollen kyvykkyyttä suunnata ja muokata strategisia päämääriä joustavasti erinäisten yllättävien kriisien iskiessä yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämättömiin järjestelmiin.

⁸ Ahvenainen, M., N. Janasik, A. Lehtikoinen, T. Reinekoski (2021). Tulevaisuusresilienssi ja strateginen ennakkointi: kriisinkestävyden harjoittelua bayeslaisella kausaalimallinnuksella. *Futura* 4/2021.